

منهج الحافظ ابن الجزري في التوجيه والاحتجاج للقراءات
(من خلال كتابه النشر في القراءات العشر).

“EN-NEŞR BAĞLAMINDA İBNÜ'L-CEZERÎ'NİN KIRAATLERİ DELİLLENDİRME VE DEĞERLENDİRME METODU” İSİMLİ TEBLİĞİN MÜZAKERESİ

Sayın başkan, değerli hocalarım, kıymetli misafirler hepimizi hürmet ve muhabbetle selamlarım.

Öncelikle hazırlamış olduğu tebliğinden dolayı Mehdi Dehim'e teşekkürlerimi arz ediyorum. Başlığında da belirtildiği gibi tebliğ, kıraat ilminin önemli alanlarından, alt bilim dallarından biri olan “İhticâcu'l-Kıraat/Hüccetu'l-Kıraat” konusunu İbn Cezerî veya en-Neşr isimli eseri özelinde ele almakta ve incelemektedir. Çalışma, ilk olarak ihticac olgusunun misyon, gaye ve hedeflerini maddeler halinde sıralamakta; bunların konunun seçilme sebepleri/gerekçeleri olduğunu belirtmektedir. Sonra Şer-i ilimlerde ihticac ve tevcihin öneminden bahsetmekte ve burada tebliğin başlığında belirtildiği gibi kıraatlerin tevcihi ve hüccetini (ihticac li'l-kıraat) değil, tam aksine kıraatlerin diğer disiplinlerde hüccet olarak (ihticac bi'l-kıraat) kullanılmasından bahsetmektedir. İhticac ve tevcih ilminin tarifi başlığında sadece tevcih kelimesinin leksiyolojik ve terminolojik manası üzerinde durmakta; kitap isimlerinden hareketle diğer kullanımlara yer vermekte ve ihticac eserlerinin telif sebeplerini sıralamaktadır. Daha sonra konuyla çok alakasını kuramadığım İbn Cezerî'nin biyografisini anlatan başlık gelmekte ve konu uzun uzun anlatılmaktadır. Dört sayfa gibi bir dar alana sıkıştırılan esas konu İbn Cezerî'nin tefsir, fıkıh, belağat, nahiv ve sarf ihticac örnekleriyle son bulmaktadır.

Başlığın ağırlığına uygun bir içerik ve muhtevanın bulunmadığını; tebliğin metinsel kurgu, sistematik, tematik, içerik ve kaynakların kullanımı bakımından birçok kusurla muallel olduğunu üzümlere ifade etmek istiyorum. Üzüldüğün diğer bir husus, bu çalışmanın oldukça özensiz hazırlanması ve konuyla alakalı olan kısımların birebir “es-Salim Muhammed Mahmud Ahmet eş-Şenkîti” tarafından hazırlanan “Menhecu İbni'l-Cezeri fi kitabihi en-Neşr me'a Tahkiki Kısmi'l-Usul”¹ doktora tezinden alınmasıdır. Tebliğ, çalışmanın esası olan en-Neşr

¹ Şenkîti, Menhecu İbni'l-Cezeri fi kitabihi en-Neşr me'a Tahkiki Kısmi'l-Usul, el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Su'ûd, Riyad, 200.

üzerinden değil, Şenkîti'nin söz konusu doktora çalışmasının “Menhecuhu fi'l-İhticaci li'l-Kıraat”² başlığı üzerinden hazırlanmıştır.

Birçok disiplinde olduğu gibi kıraat ilminde de önemli kırılma noktaları vardır. Bunlardan biri Hz. Osman'ın temel gerekçesi kıraat düzenlemesi olan Mushaf istinsahı; diğer birçok gerekçeye bağlı olarak İbn Mücahid'in yedili sistemi belirlemesi ve bir diğeri de kıraat geleneğinde yedili sisteme karşı onlu sistemin yerleşik hale getirilmesi ve yaygınlaştırılmasıdır ki, o günden bu güne sürekli gelişerek devam eden bu gelenek İbn Cezeri ile birlikte başlamıştır. Bu dönem İbn Cezeri'nin bilimsel mantalite ve çabalarıyla kıraat eğitim öğretiminin Daru'l-Kurralarla ihtisas düzeyinde kurumsal bir yapıya kavuşmasıyla; kıraat usulünün sistematik olarak tamamlanması, kıraat tarihi, tabakat ve biyografi kaynaklarının artarak devam etmesiyle aynı zamanda kıraat ilminin açılım dönemi olmuştur.

Kıraat tarihinde önemli bir dönüm noktası olan İbn Cezeri'nin bu alandaki birikimini ve yöntemini doğru anlamak ve tespit etmek için kendisinden önceki dönemi iyi bilmek ve tespit etmek gerekir. Örneğin kıraat ve tecvid ilminde İbn Cezeri'yi iyi anlamak temel kaynakları olan Endülüs kıraat ve tecvid geleneğini iyi araştırmakla mümkündür. Onun ihticac mantığını ve yöntemini tespitinde de aynı metodolojinin uygulanması gerekir ki, maalesef tebliğde bu konuların hiçbiri yer almamaktadır.

İhticac Olgusunun Tarihi Süreci

İhticac olgusu tercih ve tarihsel şartlara bağlı olarak gelişen bir olgu olduğu ve sahabe döneminde başladığı görülür. Hz. Peygamberden duymadığı veya öğrenmediği bir okuma ile karşılaştığında bir sahabe kendi okuduğu ve tercih ettiği kıraatı öncelediği ve bu kıraatin değişik argümanlarla ihticacını yaptığı dikkati çeker. Mesela Hz. Aişe, Mâide 112. âyette yer alan “يستطيع” kelimesinin kıraatını, muhatap kalıbı ile “تستطيع” şeklinde tercih etmiş; bir önceki âyette yer alan ‘havarilerin inanmış kimseler olduğu’ ifadesiyle gerekçelendirmiş; âyeti ise “Rabbinden bize gökten bir sofraya indirmesi hususunda niyazda bulunabilir misin?” şeklinde anlamlandırmıştır.³ Yine İbn Abbâs Bakara 259. âyette yer alan “ننشرها” kelimesini “ننشرها” şeklinde okumakta ve bu okuyuşunu da Abese sûresinde yer alan “ثم اذا شاء انشره” âyeti ile delillendirmektedir.⁴ Kaynaklarda bu örnekler dışında birçok örneğine rastladığımız sahabenin bu ihticac eylemi genel itibariyle öteki kıraati hedef almadan sadece kendi kıraatini

² Şenkîti, I, 106.

³ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endülüsî, **el-Bahru'l-Muhîr**, Riyad, ts., IV, 410. Öteki kırâata göre anlam, “Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?” şeklindedir.

⁴ İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân, **el-Muhteseb fi Teybîni Vücûhi Şevâzi'l-Kırâât ve'l-İzâhi Minhâ**, Tah: Ali Necdî Nâsîf, Abdulhâlim Neccâr, Abdulfettâh İsmail Şelebî, Sezgin Neşriyat, İstanbul, 1986, I, 8.

temellendirme şeklinde gerçekleşiyordu. Sahabe dönemindeki bu ihticac biçimi, kıraatlerin sıhhat sorunu yaşamaması sebebiyle tercih ihticacı olarak kendini göstermektedir.

Tabiun döneminde ise İslam toplumunun gerek siyasi ve gereke kültürel anlamda gelişim ve değişim yaşaması, bütün islami ilimlere etki ettiği gibi kırâat alanına da etki etmiştir. Buna bağlı olarak ihticâc olgusu da dönem içerisinde, önceki dönemden farklı bir yapıya bürünmüştür. Farklı kültürlerle ve dillere sahip insanların islami tercihleri ile başlayan **lahn olayları Mushafın harekesiz ve noktasız yapısı Kur’ân’ın tilavetinde birçok sorunun yaşanmasına sebep olmuştur**. Bununla birlikte lahn olayları ile başlayan dilbilim çalışmaları, kırâatlara da yansımış ve farklı okumaların dilbilim açısından referansları araştırılmaya başlanmıştır. Birbirine bağlı olan **Mushafın harekesiz yapısı, lahn olgusu, dilbilim çalışmaları konuları dönem içerisinde kırâat alanında ciddi sorunlar üretmiştir**. Mushaf merkezinde ise, önceki dönemde işlevini yerine getiren noktasız harekesiz Mushaf, bu şekliyle sorunlar çıkarmaya başlamış; **kırâata vakıf olmayanlar tarafından hatalı okumalar; kötü niyetli kimseler tarafından ise kasti uydurmalar ortaya çıkmıştır**. Bu karmaşık ortamda, sahîhler sakimlere karışmış olduğundan, ihticâc eylemi çatallanmıştır: Öncelikle karmaşık ortamda sahîh kırâatların sakimlerinden ayrıştırılması söz konusudur. Dolayısıyla ihticâc temelde tespite odaklanmıştır; ama tercihe yönelik ihticâc da devam etmektedir. Tespite yönelik ihticâcda, en temel hüccet olarak isnâda başvurulmuştur. Resm-i Mushaf ise senedi destekleyen ikinci hüccet olarak görev üstlenmiştir. Özellikle lahn olgusuna karşı da Arap dili ile hüccetlendirme yoluna gidilmiştir. Bu saydıklarımız tespite yönelik hüccetler kategorisini oluşturmuştur. Bunlar aynı zamanda daha sonra sahîh kıraat kriterlerinin de esas ilkeleri olmuştur. Tespite yönelik hüccetlendirme olgusu, bu dönemde tamamlanmıştır. Bunun yanında tercihe yönelik ihticâc da devam etmektedir. Bu alan İbn Mücahid’e kadar özellikle nahiv ve tefsir eserlerinde yoğun bir şekilde devam etmiştir.

İbn Mücâhid ile birlikte kırâat alanı ikinci kırılma dönemini yaşamış, sahîh kırâatlar yedi ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırma hareketi ile sahîh-şâzz ayrımı kategorize edilmiş ve şaz kavramı renk değiştirerek artık bu dönemde yedi kırâatın dışındaki sahîh okumalarla doldurulmuştur. İbn Mücâhid sonrası, ihticâc olgusu nahiv eserlerinden soyutlanmış; hatta genel kırâat kitaplarından da ayrılmıştır. Pratik tefsîr literatüründe ihticâc kendi mantığı içerisinde devam etmekle beraber ihticâc artık müstakilleşmeye başlamıştır. **Müstakilleşme yolundaki ihticâc, kendine üç alan seçmiştir. Bunlardan ilki “yedi kırâatın ihticâcı”dır**. İlk olarak İbn Mücâhid’in Kırâat-ı Seb’asıyla başlayan bu alan, daha sonra İbn Haleveyh ile eser ekolünü ve Ebû Ali el-Fârisî ile kıyas ekolünü ihdas etmiş; ve nihayet eser ve kıyas ekolünü

cem eden Mekki ile karma ekol tesis edilmiş; Mehdevî, İbn Zencele ve İbn Meryem ile bu ekol geliştirilmiştir. Bu üç ekole göre bunların dışında birçok telif eser yazılmıştır. **İhticâcın ikinci alanı ise “kırâat-ı şâzze”ye odaklanmıştır.** Bunun da ilkinin yine İbn Mücâhid başlatmış; talebesi İbn Cinnî ile devam ettirilmiş; sonraki dönemlerde çalışmalar İbn Cinnî'nin eseri üzerinde şerh ve ihtisar şeklinde gelişmişse de Ukberî ve Kadi Abdülfettah ile halkaya zincir eklenmiştir. **İhticâcın üçüncü alanı ise “kırâat-ı aşere”dir.** Tıpkı normal kırâat-ı aşere eserlerinin çok fazla tutulmaması, bir anlamda kırâat-ı seb'a'nın gölgesinde kalması gibi, bu alanda yazılan ihticâc kitapları da tutunamamıştır. Bu alanda Kahandezi, Nefri ve Karrab ile başlayan on kırâatın ihticâcı, başka eserlerle devam etmiştir.

Bu süreçte kıraatlerin **temellendirme alanları** ile ilgili iki kavram ortaya çıkmakta biri tespit diğeri de tercihtir. **Temellendirme olgusuyla** ilgili kullanılan birincil kavramlar ihticac/hüccet; ikincil kavramlar ta'lil/illet, tevcih, delil; üçüncül kavramlar ise me'ani, irab gibi kavramlardır. Yine bu süreçte **ihticâc olgusu, tiplene açısından iki çeşit** olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri, *ihticâc lil kırâat*; diğeri ise *ihticâc bi'l-kırâat*tır. Birincisi, kırâat farklılıklarının, isnad, resm-i Mushaf, ayet, hadis, dil gibi başka unsurlarla temellendirilmesini; ikincisi ise bir başka bilim dalının bir meselesinin kırâat vechinin kullanılarak temellendirilmesini ifade etmektedir.

Bütün bu çabadan sonra ihticac eyleminin amaç ve gayesine yönelik iki ana değerlendirme ortaya çıkmaktadır. **Tespite yönelik ihticac sahih kıraatleri sağlama alma ve onları sahih olmayanlardan ayırma işlemidir. Tercihe yönelik ihticac ise sahih olan kıraatler arasından tercih edilen kıraati farklı gerekçelerle öncelemektir.** Bunun sebebi salt hüccetlendirme olabileceği gibi soru veya bir tartışmadan kaynaklı da olabilir. Yani burada amaç tercih edilenin gerekçelerinin ortaya konulmasıdır, yoksa vahiyliğini tespit etmek değildir.

İbn Cezeri ve İhticac

Şimdi kendisinden önce kavramsal alanını, yöntemini ve literatürünü oluşturmuş bir alan karşısında İbn Cezeri'nin konumu, duruşu, bakışı ve yaklaşımı nedir? Diğer alanlarda olduğu gibi ihticac alanında da yeni bir perspektif ortaya koymuş mudur, farklı bir yöntem izlemiş midir? Yoksa kendisinden önce oluşturulan ciddi birikimin metodolojisini ve pratiklerini mi kullanmıştır? Kullanmışsa bu tarihsel konseptin gereği midir yoksa sadece öncekilerin birikimini tekrar mıdır? Kendisinden önce oluşan ihticac alanlarından hangisini önclemiştir, ihticac tiplmelerinin tamamını kullanmış mıdır? Tüm bu soruların cevabı, kıraat alanının birçok problematiğine dokunmasına rağmen ihticac alanına nazari olarak değinmemiş ve yine

birçok eser kaleme almasına rağmen bu alanda herhangi bir eser telif etmemiş olan İbn Cezeri'nin en-Neşr eserinin gerek teknik ve teorik kısmının ve gerekse usul ve ferş bölümlerinin ciddi anlamda incelenmesiyle ortaya çıkacaktır. Zira bu eser ihticacın temel argümanları olan gerek isnat konusunu ve gerekse imamların okuma tercihlerini ele alan bir çalışmadır.

İbn Cezeri'nin en-Neşr adlı eserine ve kıraatlerle ilgili yaklaşımına bakıldığında onun tek bir amacının olduğu dikkati çeker. O da kendisinden önce yedili sisteme tepki olarak üç kıraatin ilavesiyle oluşturulan kıraat-ı aşereyi temellendirmek ve yaymaktır. Zira o, yedi kıraatin otoritesini aşamayan bu kıraatlerin en az onlar kadar sağlam olduğunu düşünmektedir. İbn Cezeri'nin bu hedefini gerçekleştirmek için ilk dönemde tarihsel şartların zorladığı ihticacın tespitiye yönelik alanını kullandığı görülmektedir. Sahih okumalarla alakalı ilk dönemlerdeki benzer bir problematiğin olduğunu Mehdevi'den naklen kendisi şöyle ifade etmektedir: “.....kıraatlerin bu imamlara hasredilmesi, onların daha veciz ve daha meşhur olmalarıyla açıklanmıştır. Oysa toplumun büyük bir kesimi yedi kıraatle okumayı farz olarak algılamış, bunlar dışında kalan ve belki de bunlardan daha meşhur olan kıraatleri hata ve küfür olarak kabul etmiştir. Alana ait bilgi ve birikimi az olan bazı insanlar da imamlara ait sadece iki ravinin olduğunu sanmışlar ve belki de onlardan daha meşhur olan ravilerin kıraatlerini batıl saymışlardır.” Kendisi de bu görüşe katılarak İbn Mücahid'in yedi sınırlamasını eleştirmekte ve bu eylemiyle insanların diğer kıraatleri yok saydığını; içinde çok az kıraat bulunan Şatîbî ve Teysir'in içindeki kıraatlerden başka kıraat tanımadıklarını söylemektedir. Bu tarihsel duruma bağlı olarak bu üç kıraatin sahihliğini ortaya koymayı hedefleyen İbn Cezeri tespitiye yönelik ihticacın en temel hücceti/delili olan isnadı kullanmak suretiyle bu imamların okumalarını temellendirmeye çalışmaktadır. Her imamın birçok tarikini vermekle birlikte en az iki ravi, her raviden de iki tarik vermektedir. Her tarikten de Mağrib ve Maşrik, Mısır ve Irak olmak üzere iki tarik daha aldığını ifade etmektedir.⁵ **İbn Cezeri bu okumaların sahihliğini ortaya koymaya çalışırken temel referans/kaynak olan isnadın yanında farklı olarak bu kıraatlerin tespitine yönelik önceki alimlerin konu ile ilgili yaklaşımlarını ve ilgili rivayetleri de kullanmaktadır.** Dani., Ebu'l-Kasım el-Hüzeli, Ebubekr İbnu'l-Arabî, Beğavi, Hemedani vd. birçok alimin bu üç kıraatin senet ve resm-i mushafa uygunluk konusunda diğer kıraatlerden farklı olmadığı ortak paydasında buluştuğuna dair benzer rivayetleri vermek suretiyle bu kıraatleri temellendirmeye çalışmaktadır.⁶ Söz konusu tebliğe bakıldığında en-Neşr'deki tespitiye yönelik bu ihticac türünden ve çabasından hiç bahsedilmemektedir. Aslında

⁵ İbn Cezeri, **en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr**, Tah: Ali Muhammed Dabbağ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts. I, 54.

⁶ İbn Cezeri, Neşr, I, 37-40.

tebliğın, ihticac eserlerinin telif sebepleri kısmında yer alan bir maddede, “kıraatlerin sahihliğini ve doğruluğunu ortaya koyma” ifadesiyle bu konuya yer vermesine rağmen en-Neşr’deki bu çabayı pas geçmiştir. Zira yukarda da bahsettiğim gibi çalışma en-Neşr üzerinden hazırlanmamıştır.

İbn Cezeri’nin tercihe yönelik ihticac uygulamasında ise kendisinden önce oluşmuş ihticac birikimini ve pratiğini kullandığı görülmektedir. Bunu yaparken de belli bir sistem ve yöntem takip etmediği görülmektedir. Eseri bir hüccet kitabı olmadığı ve amacının da her bir kıraatin tevcihini yapmak olmadığı için karmaşık bir yapı arz etmektedir. Her kıraatin hüccetine yer vermeyen İbn Cezeri, daha çok kendisinden önce oluşmuş literatürden faydalanmaktadır. Birçok yerde isim zikretmemekle birlikte daha çok yedili sistemin ihticacını yapan Ebu Ali el-Farisi ile onlu sistemin ihticacını yaptığı söylenen İbrahim el-Karrab’dan nakilde bulunduğu görülmektedir. **İhticac tiplerinden hem ihticac li’l-kıraati hem de ihticac bi’l-kıraati kullanmaktadır.** Özellikle tefsir ve fıkıhla alakalı meselelerde kıraatleri referans olarak değerlendirmektedir. Dilbilimle alakalı yerlerde ise bazen kıraatlerle dil kaidesini temellendirmekte bazen de kıraatlerin dilsel dayanağını vermektedir. Tebliğde de, sadece İbn Cezeri’nin tercihe yönelik ihticac örneklerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. **Sondajlama usulüyle belirlenen örnekler kategorize edilmeden verilmekte** ve kıraatlerin hüccetinin mi verildiği veya kıraatlerle delillendirme mi yapıldığı oldukça karmaşıktır. Bu nedenle en-Neşr’in ihticac bağlamında tüm örnek ve uygulamalarının ortaya konulması ve bunların hangi tarz bir kullanıma tabi tutulduğunun sistematize edilmesi gerekirdi. Bu karmaşık ilk bakışta hemen kendini göstermektedir. **Tebliğde kıraatlerin ihticacı veya tevcihi başlığında (الاحتجاج التفسيري) ve (الاحتجاج الفقهي) yani kıraatlerin tefsiri ihticacı ve fıkhi ihticacı başlığı görülmektedir.** Bu başlık kıraatlerin tefsiri ve fıkhi argümanlarla temellendirilmesini ifade etmektedir. Oysa bu iki alanın kıraatlerin temellendirilmesi için kullanılması mümkün değildir. Literatürde bu tür hüccet çeşitleri bulunmadığı gibi bu iki alanın kıraatlerin hüccetlendirilmesinde kullanılması da ciddi bir sorundur. Buna göre **şu hükümlerden dolayı** veya **şu anlamlardan dolayı** bu kıraatler okunmuştur şeklinde bir sonuç ortaya çıkar ki, bu da kıraatlerin yapısı ve kaynağı ile alakalı sübjektif değerlendirmeleri beraberinde getirir. Dolayısıyla tefsir ve fıkıh başlığında verilen farklılıklar, kıraatlerin tefsir ve fıkıh için delil olarak kullanılmasına örnektir. Mesela tefsir başlığında Tevbe suresi 100. ayette geçen (تجري تحتها) ifadesi hem (من) ile hem de (من) ilavesi olmaksızın okunmaktadır. Bu okumalardan hareketle İbn Cezeri ayete iki farklı yorum getirmekte ve (من) ilavesi olmadan okunan kıraatin “suyun bizatihi ağaçların altından doğduğunu veya menbaının bizzat ağaçların altı olduğu”;

(من) ilaveli kıraatin ise “suyun bir yerden gelip ağaçların altından akması” anlamına geldiğini söylemektedir. Bu açıklamalar böyle bir anlamaya veya yorumlamaya kıraatlerin sebep olduğunu, diğer bir ifadeyle bu yorumların dayanağının kıraatler olduğunu vurgulamaya yöneliktir. Çalışma en-Neşr üzerinden yapılmadığı için kıraatlerin asıl hüccetleri görülmemiştir. Zira en-Neşr 'e bakıldığında tefsir için verilen bu örnek kıraatlere, İbn Cezeri'nin kendi bölgelerindeki Mushaf'ları delil olarak kullandığı açıkça görülmektedir. Bu temellendirmeden sonra İbn Cezeri, bu iki kıraaten kaynaklanan anlam zenginliğine değinmektedir. Hatta bu anlamlandırmayı sadece kıraatler üzerinden değil, aynı kelimenin farklı okunmayanları üzerinden de yapmaktadır. Dolayısıyla bu sıkıntı müellifin maalesef yukarda da bahsedildiği gibi çalışmayı esas kaynak üzerinden değil de ikincil kaynak üzerinden yapmasından kaynaklanmaktadır. Bu sıkıntıya bağlı olarak müellif, ikincil kaynaktan olmamasından dolayı Mushaf temellendirmesini görmemiş ve İbn Cezeri'nin değinmiş olduğu anlam inceliğini kıraatler için kaynak sunan ikincil kaynağın düştüğü hataya düşmüştür. Aynı durum fıkıh başlığı için de geçerlidir.

Tercihe yönelik ihticac kısmında, daha titiz ve ciddi araştırılması gereken hususlardan biri de İbn Cezeri'nin ilave üç kıraati önceleyip öncelemediği meselesidir. Acaba İbn Cezeri sahihliğini ortaya oymak için çaba gösterdiği bu okumaların aynı zamanda gerek dilsel ve gerekse diğer referansları bakımından yedili sistemden geri kalmadığını belirlemek için özel bir çaba göstermekte midir? Bazı örneklere bakıldığında İmam Ebu Cafer'in, Yakub'un ismini daha çok zikrederek onların kıraatleri üzerinden bir hüccetlendirme çabası içine girdiği dikkati çekmektedir. Bunun daha net bir şekilde ortaya konulması için tabiki en-Neşr'in baştan sona ciddi tetkik edilmesi gerekir. Aslında bu tebliğ sadece bu konuya bile yoğunlaşsaydı farklı sonuçlar ortaya çıkabilirdi.

Disiplinleri oluşturan en önemli unsurlardan biri kavramsal alandır. İhticacın da kendisine ait kavramları vardır. İbn Cezeri'nin bu kavramları kullanıp kullanmadığının, kullandıysa hangilerini kullandığının tespiti onun bu alanla ilgisini ortaya koyma bakımından önem arz etmektedir. En-Neşr'e bakıldığında kavramlar konusunda bir homojenliğin söz konusu olmadığı görülür. En çok kullandığı kelimelerden biri hüccettir. Genelde alimlerin sıfatı olarak kullandığı hüccet kelimesini üç yerde de ihticac bi'l-kıraat/kıraatlerin kaynak olarak kullanılması bağlamında kullanılmaktadır. **İhticac kelimesi ise bir yerde** şaz kıraatle namaz kılanların verdiği haberlerle ihticac yapılamayacağı konusunda geçmektedir.⁷ Bunun dışında **vucuh ve vech**, kelimeleri yoğun olarak kullanılırken **tevcih** kelimesi oldukça azdır. Yine

⁷ İbn cezeri, en-Neşr, I, 15.

ikincil kavramlardan **delil** kelimesi de kıraatler için çok az yerde kullanılmaktadır. Tebliğde kavramsal alanla ilgili başlık ihticac ve tevcihin anlamı şeklinde olmasına rağmen birincil karam olan ihticac veya hüccet kelimesine hiç yer verilmemekte sadece tevcih kelimesi değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Bununla birlikte tanım sadece dil açısından kıraatlerin temellendirilmesine ve kıraatlerin manalarının araştırılmasına teksif edilmiştir. Oysa “*Kırâat farklılıklarının sahîhini sakiminden ayırarak sahîh kırâatları tespitite; sahîh kategorisi içerisinde bir vechi tercihte kırâatın isnâd, resm-i Mushaf yanında öteki nakli ve dilsel tüm hüccetleriyle temellendiren ilimdir.*” Şeklinde dilin dışındaki unsurları da içine alacak bir tanım olması gerekir. Kendisi de zaten dilin dışında kıraatlerin hadisile, şiirle temellendirildiği dair örnekler sunmaktadır.

Netice itibariyle İbn Cezeri'nin ihticac alanıyla özel ilgilenmediği ve ihtiyacı olduğu kadar bu alanın pratiklerini kullandığı görülmektedir. Özellikle üç kıraatin sahliliğini ortaya koyma hususunda tespiti hüccetin temel unsuru olan isnadı ciddi anlamda değerlendirdiği ve tüm yönleriyle isnada yer verdiği müşahede edilmektedir. Tercihi hüccetle alakalı ise daha çok önceki birikimi nakletmekle yetindiği ve tespitini yapmaya çalıştığı ilave üç kıraatin de dilsel ve diğer argümanlarla desteklemede öncelik verdiği hissedilmektedir. Dolayısıyla İbn Cezeri'nin, tebliğın başlığında belirtildiği gibi bu alanla ilgili bir metodolojisinin/yönteminin olmadığı; yeni bir perspektif ortaya koymadığı ve bunun için bir çaba da göstermediği vurgulanmalıdır. Bununla birlikte yukarda bahsi geçen hususlar çerçevesinde İbn Cezeri'nin ihticac mantığı ve algısı ile ilgili orijinal tespitler ortaya konabilir, bu birikime karşı tavrı, kullanım biçimi daha kategorik bir tarzda belirlenebilirdi. Bu teklifler çerçevesinde konunun daha da geliştirileceği özellikle tespiti ve tercihi temellendirmelerde ilave üç kıraati öncelediği hususunun bilimsel, tarihsel ve duygusal arka planının ortaya konulacağı kanaatindeyim.